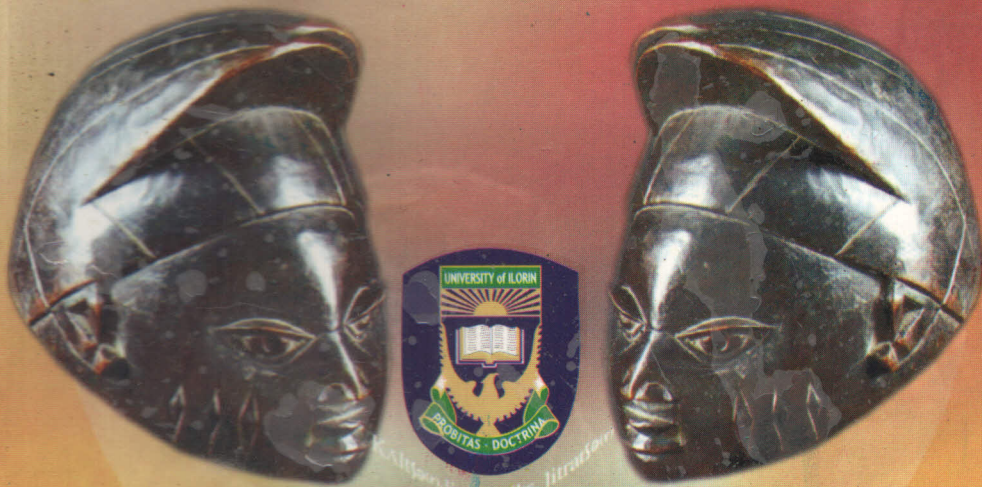

ISSN 2141-6176

ILORIN JOURNAL OF LINGUISTICS, LITERATURE & CULTURE

DEPARTMENT OF LINGUISTICS & NIGERIAN LANGUAGES,
UNIVERSITY OF ILORIN, ILORIN, NIGERIA

VOL. 5, 2015

COPYRIGHT

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced by any means nor translated into any other language, without prior written permission from the copyright owners.

ISSN 2141-6176

Printed by
UNILORIN PRESS

INFORMATION

This is to inform our contributors and general public that in an attempt to acquire ISSN number for our journal, it was discovered that another publication bears the same title with our formal title – EDE. Thus, the need to change our own title to: ***Ilorin Journal of Linguistics, Literature and Culture***. All former documents remain valid.

Editor-in-Chief

Ilorin Journal of Linguistics, Literature and Culture (IJLLC) is published by the Department of Linguistics and Nigerian Languages, University of Ilorin, Ilorin, Kwara State, Nigeria.

Editor-in-Chief
Prof. A.S. Abdussalam

Associate Editor
Lérè Adéyemí (Associate Professor)

Editorial Board
Dr. Issa O. Sanusi
Dr. C. I. Nnaji
Dr. (Mrs.) B. E. Arokoyo
Dr. H. O. Adeosun

Editorial Assistant
O. C. Omoléwu

Dr. Okeawande
Dept. of Ling & Lit. Uniba

Itopinpin Ifúnnítumò Bí Ilàṅà Ìṣowòlò-Èdè Nínú Ìwé
Orin Odẹ Fún Àṣeyé Tí Adẹbọyẹ Babalọla Kọ
ÒKÉWANDÉ Oluwólẹ Tẹwọgboyẹ

184

Àtúnýẹwò Èyánrúko Bí Ìsòrì Ọrò Ní Èdè Yorùbá
Adékéyẹ Bọláńlẹ Folúkẹ. (Ph. D.)

206

ITOPINPIN IFUNNITUMÒ BÍ ILÀṂÀ ÌṢOWÓLÒ-ÈDÈ NÍNÚ ÌWÉ ORIN ODE FUN ÀṢEYE TÍ ADEBÓYÈ BABALOLA KÒ

ÒKÈWÁNDÉ Oluwólé Tẹ̀wógboye
Èka- Imò-Èdà-Èdè àti Awon Èdè Ilẹ̀ Nàìjíríà
Yunifásitì Ilorin, Ilorin.
oluwoletewogboye@yahoo.com

Àṣamò.

Ifunnitumò ni *ẹ̀ṣin-àfiwe tó n fẹ̀rò ìṣaṣò* àti *àṣaṣò* hán nínú aṣò. Pataki atubótán ilàṅà *ìṣowòlo-ede* yóowu ti a mulo fun itupale aṣò: *ikojopo*, *isopo*, *itayo*, *iseweku* àti *ifunnitumò*. Ifunnitumò ni yoo je igunle. Eyi tumo si pe, ifunnitumò ni eegun eyin to gbe aṣò ro. Ifunnitumò ni eegun-agbà tii keyin igbale fawon ilana *ìṣowòlo-ede* vooku. Erongba *isẹ̀ iwadii* yii ni lati *ṣagbeyewo* itumò aṣò *ajemojaala* nínú iwe *Orin Ode Fun Aseye* ti Adebeye Babalola kò. Yíyan aṣò yii je eyi ti akoonu re kogo awon isori aṣò *ajemojaala* ja: *ijala ajemaye* àti *ijala ajemoremoje* (awo Ogun). A se asayan awon aṣò to je atoka *ìṣowò* ni ilana ifunnitumò fun itupale. Isori itumò aṣò ti a samulo je merin: aṣò *ajemotumò onide*, aṣò *ifiro-gbetumò-jade* àti *isinje*, aṣò *ajemotumò alojulodi* àti aṣò *ajemotumò ifonka-alaiseyato*. A satileyin alaye itupale pelu aworan atoka to ye. Abajade *isẹ̀ iwadii* yii fihan pe, aṣò *ajemojaala* ni asomò to yigbi pelu aṣa awujo Yoruba. Lona miiran, bi eni roko arobo nise itupale aṣò ti ko gunle aṣa fun itupale. A ri iha-ikosira ede *ijala* pelu aṣaṣò *ijala* àti awujo bi eyi ti ko se e ya. Itumò aṣò *ajemojaala* maa n ni asomò to loarin pelu igbagbo, ero-bayeseri àti ero-imò-ijinle Yoruba.

Ifaara

Ijala je ewi alohun kariaye ile Yoruba to so mo ise ati asafò ajemogun un. Ise Babalola (1966) lo siso kuro loju eegun pataki ijala lawujo Yoruba. 'Irawo osan' ti gbogbo agba pe wo nise re je nipa ijala. Ninu ise yii ni a ti mo pataki, ohun ati eto fun idamo ijala. Riri ise yii lo mu ki Olagbemi (2000, o. i. 1) ri ise Babalola (1966) bi "Ogunlana asatupale litireso alohun Yoruba"

Ajadi (1997) *ṣagbeyewo* ewi "iba Olodumare" ti Ogundare

Foyanmu fi *ijala* ke. O je ka mo pe, *ijala* maa n safihan Ogun: asa, itan, ero-bayeseri ati iwoye Yoruba nipa aye. O fihan pe, ewa ajemo-eda-ede ati ewa-ede-alawomo-litireso kun inu afo naa fofa. Olajubu (1981) ti saaju woye pe, bakan naa ni akoonu gbogbo ewi alohun Yoruba, ohun ati ona isafò lo yatò. Loni i, opa ebiti iwulo *ijala* ti re siwaju. Akoonu *ijala* ti gbara miiran da; ko si ohun ti akoonu *ijala* ko le da le lori. Bi apeere, ewi Ogundare Foyanmu "omo", akoonu ati ihun re yatò gbedegbe si ewi alohun Yoruba lapapo; bee si ni, *ijala* Alabi Ogundepo "Koru omo Opalaba" ati "ewe iwoyi". 'Ikilo' ni pataki akoonu awon *ijala* ewi wonyi dale lori.

Finnegan (1977) ni, ipegede ewi alohun da lori *ijafafa asafò*, afo ni yoo sedari adamo *isowò* afo. Ko si ani-ani pe, jijo ni yoo jo, Osupa o le dabi Oorun. Bi ijora se wa laarin awon eya ewi alohun Yoruba to, iyatò *isowò* wa laarin won. Babalola (1982) *ṣagbeyewo* iwohun nipele-n-pele: ikini lohun-enu, ilo afiwe (taara ati elele), ilo aworan-inu, afidipo, awitunwi ati idogba ohun pelu oro inu *ijala*. Awomo asunjala nise Ajuwon (1981b) da le lori. Ninu ise yii lo ti *ṣagbeyewo* kikojo ati isere asafò *ijala*; nigba ti Ajibade (2012) *ṣagbeyewo* ewi *ijala* pelu oro-enu pelu agbalogbabo pe awon asafò ni orisirisi etc *ìṣowòlo-ede* oniruuru lati mu ki isere won yeni yekeye.

Awomo ipegede *ijala* nise Babalola (1981) dale lori. O ni, igbeyade ohun *ijala* gbodo je iranmu. Babalola (1981b, o. i. 15) ni "imu la a ran sunjala". Ijafafa *isamulo* abuda iranmu asunjala yii ni yoo mu wa sodiwon ohun *ijala*. Asunjala to ba pegede *isamulo* ohun *ijala* la n sapejuwe bi "onijaala olohun didun" (Babalola 1981, o. i. 15). Ohun iranmu yii gbodo sunmo ohun orin, laiye bee, *ijala* re ko ni dun. Asomò orin pelu ohun *ijala* yii ni afo *Orin Ode Fun Aseye* je. 'Orin Ode' nilana *isagbekale* afo *ijala* yii. Ilesanmi (2004, o. i. 50) pin ona igbasafò si meta: ilana oro geere, isare ati orin. Ijala a maa samulo apapo ilana isare ati orin fun ipegede. Niwon igba ti igbede ati imede ede Yoruba ti je alami, *isamulo ifagun*, gige-ohun pe-pe-pe, gbigbon tan-an na ona-ofun lati mu ki ohun gbogbo ri-ri ni a n se fun ohun isale, aarin ati ohun oke lati mu adun *ijala* to pegede jade. Akiyesi yii ni

Ilesanmi (2004, o. i. 50) se pé

Heightened pitch and the freedom or liberty to prolong any vowel or any length to the idiosyncrasies of the chanting artist

Igbòhunsókè-sòdò àti òmìnira àti se ifagun fawẹ̀lì tabi sìlẹ̀bù jẹ́ ti imọ́ tabi laakaye Oṣare.

Kíkò àti sisun ijálá bèrè láti ifetisilẹ̀-gbò sisunjálá, sisinje ijálá, sisunjaalá ajẹmẹgbẹ̀-orin-ijálá, títì dé isagbẹkalẹ̀ isẹ̀dà ijálá titun. Agbenuso Ogun tii se oludasilẹ̀ ijálá ni gbogbo asunjálá (Oḍẹ) jẹ́ (Babalọ́lá, 1981 o. i. 8).

Ifunnitumò Bí Ilàna Isowólò-èdè.

Oríṣii oríkì àti ilàna ifunnitumò ni àwọn onimọ́ ti sàgbeyẹ̀wò. Gẹ̀gẹ́ bí erò Ajáyí (1995, o. i. 31)

Semantic interpretation is seen as the cumulative effects of the four preceding principles of text analysis ...Semantic interpretation is the final outcome of the text analysis.

Ifunnitumò ni àkóríjọpọ́ àwọn ilàna ajẹmafọ́ mẹ́rin tò ẹ̀aaju. Amujade ifunnitumò ni ilàna itupalẹ́ afo.

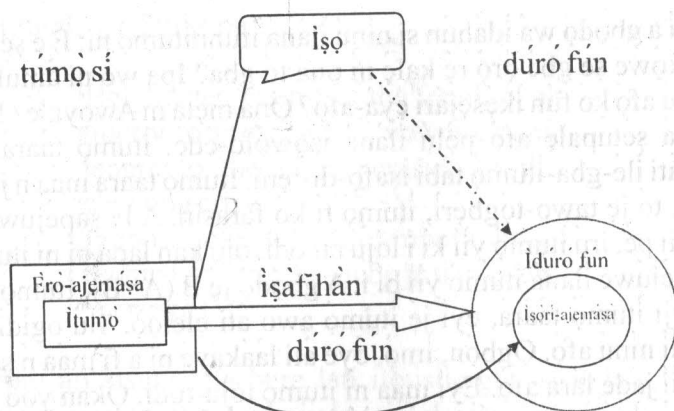
Àwọn ilàna itupalẹ́ afo mẹ́rin ẹ̀aaju ifunnitumò ni: ikójọpọ́, isopọ́, itayọ́ àti isewẹ̀ku. Ajáyí pin ijeyọ́ ilàna ifunnitumò sí mejì: itumọ́ kariaye àti itumọ́ akanlọ́ tabi ẹ̀a. Àwọn abuda tí a lẹ́ fayo labe ifunnitumò ni ifatumọ́yọ́, ijanpọ́ àti kókò- ọ̀rọ́. Awóyalé (1991, o. i. 35-6) rí ifunnitumò bí opin gbogbo aláyẹ́ wa lórí afo. Lara awon

ibẹ̀rẹ̀ tí a gbọ́dọ́ wá idahun sí nínú ilàna ifunnitumò ni: È ẹ́ se tí aṣafọ́ tabi onkọ̀wẹ́ se gbe ọ̀rọ́ rẹ́ kálẹ̀ nì ọ̀nà tò gba? Ipa wo nì amulo awon eroja inu afo ko fun ikesejari eya-afo? Ona meta ni Awoyale (1999) ni a le gba setupalẹ́ afo pelu ilana isowolo-ede: itumọ́ taara, itumọ́ akanlọ́ àti ilẹ̀-gba-itumọ́ tabi isafọ́-di-tenì. Itumọ́ taara maa n jẹ́ itumọ́ kariaye, to jẹ́ tawo-toḡberì, itumọ́ tí kò farasin. A lẹ́ ẹ̀aṣẹ̀juwe aláyẹ́ itumọ́ yìi pẹ, iru itumọ́ yìi kì lóju àti odi, oju kan lada nì nì itumọ́ yìi. A lẹ́ ẹ̀aṣẹ̀juwe ilàna itumọ́ yìi bí i: A gbọ́dọ́ jẹ́ B (A=B). Itumọ́ akanlọ́ jẹ́ odikeji itumọ́ taara, eyi jẹ́ itumọ́ awo àti eḗlẹ̀ọ́. 'Ilú ogidigbo' nì itumọ́ yìi nínú afo. Ogbon, imọ́, oye àti laakaye nì a fì maa n se afayo itumọ́ yìi jade lara afo. Eyi maa nì itumọ́ toju-todi. Okan yoo jẹ́ opo; ekeji yoo sì jẹ́ ẹ̀dà (amugbalẹ̀gbe-itumọ́). Isapejuwe ilana yìi lẹ́ jẹ́ A lẹ́ jẹ́ B tabi D tabi E (A = B, D tabi E). Itumọ́ ilegbatumọ́ tabi isafọ́-di-tenì nì i se pelu fife afo tabi ipin-afo loju, kì a sì fun un nì itumọ́ tí o ba wu wa, nì ibamu pelu afo naa. Labe isori ifunnitumọ́ yìi, A lẹ́ tumọ́ sí B tabi D (A = B tabi D). Eyi nì pẹ, A 'lẹ́ tumọ́ sí' tabi 'lẹ́ jẹ́'. Eyowu ilana ifunnitumọ́ ka samulo, a gbọ́dọ́ lẹ́ fidi ijeyọ́ itumọ́ bẹ́ mulé nínú afo.

Ipa Aṣà nínú Ifun-afo-nitumò

Aṣà jẹ́ iha tí àwujọ́ kan kọ́ sí ayika rẹ́, àwọn isẹ́ àti ibasepo, igbagbo, ofin, ẹ̀sin, irubo, ede orin-alujo, ayeye, isẹ́-ona, ihuwasi àti awon ohun-elọ́ awujo. Ilesanmi (2004, o. i. 7) rí aṣa bí 'awo' awujo; laisi aṣa kò lẹ́ sí 'awo', laisi sí 'awo' kò lẹ́ sí awujo pelu. Eyi nì se pelu isori aṣa àti isẹ́ akorijopo awon eniyan kan lawujo. Apeere isori 'awo' to gunle aṣa yìi nì a tí rí ijala (awo egbe ode). 'Awo', loju Ilesanmi (2004, o. i. 8) jẹ́ 'specialized knowledge reserved for certain group of people' 'Imọ́ isẹ́-aayanlaayo tí a mọ́ mọ́ isori awon eniyan kan lawujo'

Ipa keremi kọ́ nì amulo awon ohun ami isafọ́-ajemasa kò nínú ifunnitumọ́ afo. Ami gan an lo duro fun isafọ́, nitori naa, itumọ́ afo yoo sa'ni loja, bí aṣatupalẹ́ isẹ́-alawomọ́-litireso pelu ilana isowolo-ede ba jẹ́ ope sí ohun tí ami duro fun (itumọ́) lawujo. Aworan to safihan ajosepo aarin ilo-ami (ohun alailemii, ohun abemi, afojuri àti afojuri) àti aṣa awujo nì mo safihan yi

ÀWỌRÁN ATỌKA ÌMỌ-ÌLÒ-ÀMÌ ONÍGUN-MÈTA TÓ SÀFÌHÀN ÌMỌ ÀSÀ.
(ATÚNRỌ ÀWỌRÁN LOBNER 2002, o. i. 204)

Níwọ̀n ìgbà tí àmì tí jẹ ọ̀nà ìṣamí-èdè afọ̀ Yorùbá, èṣùkẹ̀ yóò wọ̀ rára bí onímọ̀-ìṣowọ̀lò-èdè kò bá nímọ̀ tò pẹ̀yẹ lórí àmúlò irú awọ̀n ìlò-àmì wọ̀nyí láti fi ṣamí afọ̀ kan. Àkíyèsí ipenìjà níní ọ̀yẹ̀ àtí ìmọ̀ nípá ìtúmọ̀ amúlò àmì nínú afọ̀ ní Abimbólá (1982, o. i. 77) ṣe tó fí nì:

The stylistic approach, scientific as it may be, cannot be successfully undertaken independently of the cultural function of the material being analyzed. ...One obviously cannot neglect the cultural context if the work of analysis is to be purposeful and meaningful

Kò sí bí ìmọ̀-ìṣowọ̀lò-èdè ṣe lè jẹ̀ tí oníṣayẹ̀nsí tò, kò lè ní àṣeyọ̀rí láìṣamúlò ìṣè tí ohun-èlò tí à n gbẹ̀ yẹ̀wò n ṣe nínú àṣà... A kò lè dibọ̀n sí aye-ìjẹ́yọ̀ àṣà bí ìṣè tí à n tu palẹ̀ yóò bá wúlò, tí yoo sí nì ìtúmọ̀.

Ìtúmọ̀-òrò, àmì àtí ohun-èlò àwùjọ̀ ṣe pàtáki fún ìṣewéku àlọpọ̀ ìtúmọ̀ àtí agbọ̀yẹ̀ afọ̀. Ìmọ̀ àwùjọ̀ lórí ìtúmọ̀ awọ̀n ohun èlò àtí

àmì nì ọ̀ jẹ̀ àṣàfihàn ìgbàgbọ̀, èrò-ìmọ̀-ìjìnlẹ̀ àtí báyeṣerí àwùjọ̀. Amúlò awọ̀n àmì wọ̀nyí lè jẹ̀ nípá ìṣesí tabí ihuwási ẹranko; bẹ́ẹ̀ sì nì ọ̀ lè jẹ̀ irírí àtí ìwọ̀yẹ̀ nípá ìgi, aye, ọ̀dọ̀, ilẹ̀ àtí awọ̀n ohun alailemí miiiran. Láti lè fún afọ̀ nì ìtúmọ̀ tò pẹ̀yẹ, ìmọ̀ nípá ìtúmọ̀-àwùjọ̀ àtí ìmọ̀ onímọ̀-ìṣowọ̀lò-èdè ṣe pàtáki. Èrò yíi ní Lobner (2002, o. i. 200&201) gbẹ̀ kalẹ̀ pẹ̀:

Cultural knowledge defines what can be called cultural categories, the categories which are tacitly accepted by the community as an identity...personal knowledge usually includes the greater part of cultural knowledge, depending on the range of the experience of the individual

Ìmọ̀-àṣà ló maá n sọ̀ bí ìṣòrí àṣà tí jẹ̀ èyí tíi ṣe ìṣòrí tò kìn mọ̀, èyí tò jẹ̀ itẹ̀wọ̀gba bí idámọ̀ fún gbogbo awùjọ̀...Ìmọ̀ olodanni maá n ṣamúlò pupọ̀ ìmọ̀ àṣà, èyí dá lórí irírí olodanni.

Àmúlò Afọ̀ Onítumọ̀ Onídè nínú Orin Ọ̀dẹ̀ Fún Àṣeyẹ̀.

Afọ̀ onídè maá n ní ilàna ìṣenbáyẹ̀ nínú afọ̀. Ihun yíi maá n jẹ́yọ̀ nínú afọ̀ ajẹmọ́fọ̀ àtí èrò-ìmọ̀-ìjìnlẹ̀ àwùjọ̀. Ilàna yíi ní ìṣè Ajáyí (1997, 2012) gbẹ̀ yẹ̀wò. Nínú awọ̀n ìṣè yíi lo tí fídí rẹ̀ mulẹ̀ pẹ̀, ihun ajẹmọ́tumọ̀ ọ̀fọ̀ awiṣe, mayẹ̀ tabí bíitíirí maá n ní atọka 'nì' àtí 'kì í', nínú ihun ìjẹ́yọ̀ wọ̀n. Ajáyí (2012, o. i. 102) ní

We have seen that ọ̀fọ̀ text is loaded with *ni*- and *kii*-constructions...we suggest that the link has to do with the exceptionless nature of the *ni*- and *kii*-constructions...

A ti rí i pé ihun afò ajemófò maa n kún fún ni-ati kii-... A dabaa pé asopo yii ní se pèlú agbara ài-si-kòbẹgbẹmu tí ilò ni- ati kii -ní nínú afò tò ba ti jeyo...

Itumò afò onídè dúró lóri ipilẹ. Nipasẹ itumò onídè ni Yorùbá fí maa n fí awujọ sí ikawọ ati isakoşo won. Ijeyọ isori itumò yii jeyọ nínú *Orin Ode Fun Aşeye*. Bì apeere:

- (i) Ori inu dele fun tode (o. i. 17 ila 22)
- (ii) Ewu ina kii pawodi (o. i. 80 ila 223)
- (iii) Didun ni i gbeyin ewuro (o. i. 57 ila 189&191)

Nínú apeere akokò, gbolohun ofò ajemotumò onídè ni. Atoka 'ni/nii' inu gbolohun yii jẹ amookun; nitori, ihun ipilẹ ló ti jeyo: ori inu (ni/nii) dele fun tode. Ipede yii jẹ ajemo-ero-ijinle Yorùbá. Yorùbá gbagbo nínú ori meji: ori inu ati ori ode. Agbara ati igbagbo nínú 'ori' yii maa n jeyo nínú ero-ijinle Yorùbá. Ori inu ló n sakoşo irin-ajo eđa laye. Igbagbo nínú ori yii ni ayanmò-eđa simi le. Idi niyi ti Yorùbá fí maa n wí pé 'ori eni ni awure eni'; bee si ni 'ayanmò o gboogun, ori lelejo.' Afò ijala maa n samulo ero-ijinle Yorùbá; paapaa, igbagbo nipa ori (ayanmò). Amulo apeere yii ló jeyo ní apeere akokò oke yii. Alaye ajosepo ori pèlú igbe-aye-eđa ti mo şeda ni mo juwe pèlú aworan-atoka isale yii:

AWORAN-ATOKA AJOSEPO 'ORI' PELU IGBE-AYE-EĐA

Ó han gbangba pé, ori ni onibode Ayanmò. Ayanmò lakunleyan, akunleyan ladayeba. Nínú aworan-atoka afojuri yii, ori pin si meji: ori-inu ati tode. Ori-inu somo ayanmò-eđa eniyan. Gẹgẹ bí ero Okunmakinde (2009, o. i. 20),

Ori is the Monad then *eniyan* (man) is the compound substances...the transformation from the Monadic unity are akin to the elements of *Ayanmò* extention of *Ori*. In this case, a man could be the Monad and all elements of *Ayanmò* may represent compounds.

Ori ni asakoşo, nigba ti eniyan jẹ ohun akanpo iyipada lati isokan isakoşo tò ní se pèlú Ayanmò eyi to jẹ ifelaju Ori. Lona yii, eniyan jẹ alakoşo ti gbogbo fonran Ayanmò simi le, eyi to duro fun akanpo.

Nigba ti laasigbo ba de ba eđa laye, se ogun laye, ile aye, ile ogun ni 'ori' (eledaa) re ni Yorùbá a ni ko ke pe. Idi re si niyi ti Yorùbá fí maa n wí pé 'ori' eniyan yo o; nigba to ba laluyo-ogun kan. Laju Abimbola (1977, o. i. 31) orun ni irin-ajo ori eniyan ti bere; 'shortly before he left *Orun* (heaven) for the earth' 'lati ajule orun, ki eđa to mu irin-ajo re pon wa sile-aye ni irin-ajo 'ori' ti bere.' Ori ni ibugbe fun Ayanmò-eđa. Gẹgẹ bí ero Olajide (2012, o. i. 149), if *Ori* is the 'bearer of destiny'; then we must assume the existence of two separate distinguishable entities, namely the bearer, which in this case is *Ori* and what is being borne which is destiny. Bí ori ba jẹ 'asagbateru ayanmò', a jẹ pé, a ní lati gbagbo pé, a ní ohun tò duro fun nnkan meji, eyi ti se eni-afipe; iyen, Ori ati ohun tò n şatoka re, 'Ayanmò'.

Òkan lára àyè ibi ijẹ́yọ ipa tí orí n kó nínú irín-àjò-ẹ̀dà láye nínú *Orin Ode Fun Aseye* ni ijálá nìbí àṣẹ-ìgbeyawo.

... sì maa jubà lówọ orí rẹ̀ àpéré
'toripe orí l'ẹ̀lẹ́jọ.

Atetẹ niran,
atetẹgbenija wọ̀n ọ̀oṣà.

Kò s'ọ̀oṣà tí i-bà ni ja lẹ̀hìn orí Ini.

Orí ẹ̀ni ní pé kó yẹni... (o. i. 39 ilà 10-25)

Ó hàn gbangba pé, 'oríṣà' lorí, orí ẹ̀ni ló yẹ ní bíbọ̀ ju oríṣà ajemẹ̀sìn ló. Lóna miiran ẹ̀wẹ, a tun rí itókasi ijẹ́yọ ibasẹ̀pọ̀ orí nínú igbe-aye-ẹ̀dà nìbí ijálá ìgbeyawo síwaju sí i pé:

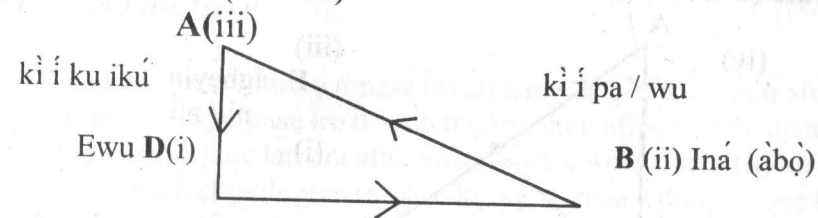
Bí orí bá n da rọ̀koroko láàmú,
yíó dà bí ẹ̀n'pẹ̀ kò lẹ̀ rọ̀kọ t'ẹ̀gbẹ̀ rẹ̀,
iká kì i fẹ̀ ka r'ẹ̀rù ka sọ.

Bí orí bá n da ọ̀dẹ̀ṣọ̀dẹ̀ láàmú,
yíó dà bí ẹ̀n'pẹ̀ kò lẹ̀ pẹ̀ran t'ẹ̀gbẹ̀ rẹ̀
(o. i. 39 ilà 16-20)

Bí ó tilẹ̀ jẹ̀ pé, afọ̀ ijálá yíi jẹ́yọ nìbí ayeyẹ̀ ìgbeyawo, isẹ̀lẹ̀ isẹ̀-àgbẹ̀ àti ọ̀dẹ̀ ní a Ẹ̀múlọ̀ lati tókasi patakí àti ipa tí orí ẹ̀dà n kó lati lu alúyọ̀ nínú isẹ̀-aayanlaayo àti isẹ̀-àṣẹ̀jẹ̀un. Àrà yoo wu kì ẹ̀dà-omoniyan dá láyẹ, ìgbàgbọ̀ Yorùbá ni pé, orí ló ọ̀kúnfà àti atọ̀na rẹ̀; ibáa ẹ̀ ní rẹ̀rẹ̀ tabí ní buburu.

Ọ̀nà ijẹ́yọ afọ̀ onítumò onídẹ̀ tó tún jẹ́yọ, yàtò sí ẹ̀yí tó sàtilẹ̀yìn fun ero-ìjìnlẹ̀ àti ìgbàgbọ̀ Yorùbá nínú *Orin Ode Fun Aseye* ni ẹ̀yí tó jẹ́yọ nínú aṣẹ̀rẹ̀ kejì, tí a Ẹ̀múlọ̀ lókẹ̀. Nìbí tí ijẹ́yọ afọ̀ yíi bá ti wayẹ, o gbọ̀dọ̀ Ẹ̀múlọ̀ atọ̀ka 'kì i'; bó ẹ̀ hán nínú aṣẹ̀rẹ̀ 'ewu ina kì i p'awodi' (o. i. 80 ilà 223). Nínú afọ̀ onídẹ̀ (isẹ̀nbaye) ní a tí maa n rí ijẹ́yọ atọ̀ka afọ̀ yíi: ofọ̀ maye/biitiri, ọ̀gedẹ̀, modarìkan, aasan àti owe. A Ẹ̀bà maa n rí kókó tabí opo gbolohun tí yoo sì ní ẹ̀dà. Aworan-atoka onigun tí mo ẹ̀dà isalẹ̀ yíi yoo Ẹ̀fihàn aláyẹ̀ afọ̀juri ohun tí a n Ẹ̀totonu rẹ̀.

Àwòdì (Olùwà)

ÀWÒRÁN-ATÓKA-ONÍGUN-MÉTÀ PÈLÚ ATÓKA ONÍDÈ 'KÌ I'

Aworan-atoka yíi tẹ̀lé atọ̀na ofin tí a gbé kalẹ̀ Ẹ̀aaju labẹ̀ ijẹ́yọ ifunnitumò akanlò; ẹ̀yí tó jẹ̀: A lẹ̀ jẹ̀ B/D tabí E. Ìgbesẹ̀ isẹ̀dà gbolohun lati ara opo tabí kókó-gbolohun ní a juwe pẹ̀lú ilà ami-olori-ọ̀fà, tí ayorisi amujade awon gbolohun wonyi sì jẹ́yọ:

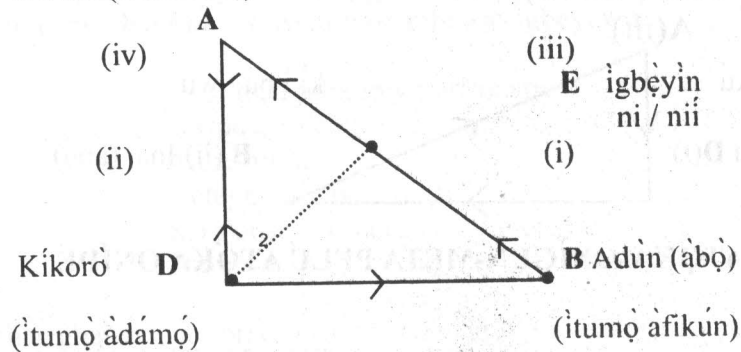
- (i) Ewu ina kì i p'awodi (kókó tabí opo gbolohun)
- (ii) Iná kì i p'awodi (ẹ̀dà gbolohun)
- (iii) Awodi kì i ku iku (ewu) ina (ẹ̀dà gbolohun)

Igun kọ̀ọ̀kan ló jẹ̀ ibi ìgbẹ̀ra-gbolohun metẹ̀tẹ̀ta okè yíi. Ofin iyida ló Ẹ̀sise lori aṣẹ̀rẹ̀ kejì àti ikẹ̀ta (ẹ̀dà); ẹ̀yí tó ọ̀kúnfà isinipo àyẹ̀ ẹ̀dà-ẹ̀dẹ̀. Yusuf (1997, o. i. 86 àti 1995, o. i. 94-105) tí Ẹ̀aaju Ẹ̀gbekalẹ̀ bí gbolohun kan tí n fà 'gburu' tí 'gburu' sì n fagbó. Yusuf (1995, o. i. 96) Ẹ̀afomọ̀ rẹ̀ fun wa pé:

Iyida lẹ̀ ẹ̀dà ohunkohun. Bí ó sì wu u ó le gẹ̀ ero sonu patapata. Bakan naa ni iyida lẹ̀ pitu kì i ta apola-orò lokiti siwa-seyin gbirigidi.

Nínú aṣẹ̀rẹ̀ kẹ̀ta, 'Didun ni gbeyin ewuro' (o. i. 57 ilà 189 àti 191). A lẹ̀ Ẹ̀gbekalẹ̀ gbolohun yíi pẹ̀lú aworan atoka tí mo ẹ̀dà ní isalẹ̀ yíi

Ewúro (Olùwà: rẹ)

ÀWÒRÁN-ATÓKA ONÍGUN PÈLU ATÓKA 'NI/NII'

A lẹ ẹ afàyo àwọn gbólòhùn wọnyí:

- (i) Adùn ni/nii gbẹyìn ewúro (òpó tabí kókó gbólòhùn)
- (ii) Kíkoro (ìbẹrẹ) ewúro, igbẹyìn ni i dún tabí igbẹyìn ni adùn (ewuro) rẹ.
- (iii) Igbẹyìn ewuro kíkoro, adùn ni
- (iv) Ewuro kíkoro (ìbẹrẹ), adùn ni/nii gbẹyìn rẹ (ewuro).

Bí igbẹsẹ afọ bá parí sódò Oluwà, dándan ni kó ní adélé-oluwà, tí atóka rẹ maa n jẹ 'rẹ', bó ẹ han láwọn apẹẹrẹ kejì atí ìkerin (ii atí iv) (Yusuf 1995&1997).

A ẹákíyẹsì nípàsẹ iwádíi yíi pé, atóka aṣáfihan tojú-tòdì, ní wọn dúró fun. 'Kí i' dúró fun atóka òdì (negative); ẹyí tí ẹda rẹ maa n jẹ 'kò/kó i' nígbà miiran nínú afọ. 'Nii/ni' jẹ atóka aṣáfihan oju (positive) afọ. Bí àwọn atóka wọnyí bá farasin nínú ihun afọ òkẹ, a lẹ tópinpin ijẹyọ rẹ de ihun ipilẹ; nítorí, itakun tò ẹgbà, so agbè, naa lo so elegede, iya to bí sòkoto naa lo bí ewu, bó ti han nínú apẹẹrẹ akòkò tí a tú palẹ ẹsàjù. Ẹyí ẹáfihan rẹ pé, láti ara gbólòhùn onítumò oníde ní àwọn gbólòhùn ẹda tí sun jade. Ẹ méjì ní ẹsì ilẹkun, bí ò bá ẹ sinu, dandan ní kó ẹ sita/sode.

Àmúlò Atóka Afọ Ifirógbétumòjade/Ifiróṣínroóje/Ìṣínjẹ nínú Orin Ode Fun Aseye

Oríṣii ọ̀nà ní itumò nípàsẹ iro atí ẹsínjẹ lẹ gbà jẹyọ nínú afọ. A lẹ sọ orukọ nnkan nípàsẹ iro tí a mó mó irú ohun afipe bẹ. Bí apẹẹrẹ, amujade iro to n jade láti ara alupupú (**pù-pù**), Adíẹ akukọ (kí **ku** iye kí adíẹ tó **kò**), Kẹkẹ-ologere (nípàsẹ **ke-ke**, to maa n dún) atí bẹẹ bẹẹ lo. Apẹẹrẹ irufẹ afọ itumò yíi lẹ jẹyọ nínú afọ ajemofọ onítumò oníde bakan naa. Bí apẹẹrẹ, 'kí i **san feesan**, kí i **wò fowò**.' Eesan ẹkurọ ní a maa n lo bí ọgunna tabí ẹyín-iná ewiri lagbẹde. Igbẹyìn rẹ kí i dara, iná ní a fí n dá; bẹẹ ní ọwọ igbalẹ pẹlu, ọkọọkan lo maa n yọ sọnu tabí kó gbó láti orí. Iro orí àwọn ẹsòrì orukọ nnkan wọnyí ní ẹsopọ itumò to tí ara wọn sun jade nígbà miiran. Nípàsẹ iro afipe àwọn ohun afipe wọnyí ní a fí sọ wọn lorukọ. 'San/eesan' atí 'wò/owò' ní ajọṣepọ iro. Amulò ede láti fí dara to bá wu wa kó laalá (Geoffery atí Short 1981). Nígbà miiran, ẹsopọ tilẹ lẹ mó wá laarin itumò tí ajọṣepọ ijọra iro yoo sì jẹyọ nínú afọ. Gẹgẹ bí ẹrò Lobner (2002, o. i. 43)

Two lexemes with different unrelated meaning coincide in some but not all of their grammatical forms...either to the sound forms of the lexemes or to their spellings.

Ọrọ méjì tó nítumò tí kò lájọṣepọ lẹ ẹ kóngẹ pẹlu ẹrísí giramà...yala, nipa ẹrísí iro ọrọ tabí nipa pipe àwọn ọrọ bẹ.

Diẹ lara Apẹẹrẹ ijẹyọ itumò ifirógbétumò-jade atí ẹsínjẹ nínú Orin Ode Fun Aseye níwọnyí:

- (I) Odundún ò ní jẹ'bi ò lẹ è dún n'lé rẹ
Tẹtẹ ò ní jẹ bi ò tẹlẹ l'ọdẹ (o. i. 9 ilà 245&246)
- (ii) E ẹ pẹ bí Omope b'ò tíi pẹ
E ẹ la la bí ọdun ilala (o. i. 6 ilà 167&168)

(iii) Orin: È ní 'ko ẹ́ẹ́' o

È dun bí aparó

Egbe: ko ẹ́ẹ́

Orin: È dun bí aparó (o. i. 141 ilà 120-123)

Nínú àpẹ̀rẹ̀ àkọ́kọ́ àtí ikeji, a rí ijẹ́yọ ifiró-gbétumò-jade. Iro orí ọ̀rọ̀-ìṣe: dún, tẹ, pẹ àtí lā, nì àwọn asunjala ló lāti ẹ́yí. Iro 'dún' orí 'odundún' tó jẹ ewé nì ijálá yíi sàmúló lāti wùre; bẹ́ẹ̀ sì nì iro orí fawéì ọ̀rọ̀-ìṣe 'tẹ' inu 'tẹ̀tẹ̀' nì a sàmúló nì àpẹ̀rẹ̀ isongbe akọ́kọ́. Bẹ́ẹ̀ gẹ́gẹ́, nínú àpẹ̀rẹ̀ keji, 'pẹ' ọ̀rọ̀-orukọ-akanmọ-ọ̀rọ̀-ìṣe 'omope' nì asunjala sàmúló lāti wùre pípẹ́ laye. 'Omope' nì Yorùbá maa n sọmọ tó ba ju oṣu mėsán an ló nípọ́ oyún (Adeoye 1982). Nínú àpẹ̀rẹ̀ isongbe àpẹ̀rẹ̀ keji, ilú nì 'Ilalá', iro 'lā' orí 'Ilalá' nì asunjala sàmúló lāti gbé itumọ́ jade. Nínú àpẹ̀rẹ̀ kẹ́ta ewé, isinjẹ́ ló jẹ́yọ lāti gbé itumọ́ jade. Níbi 'sìṣe bí' ló ti waye, yàtọ́ sì iro-ohun. 'Sìṣe bí' nnkan lẹ́ jẹ́ pẹ̀lú ohun kan, eniyan (nípọ́ ara-otọ́) tabí ẹranko. Gbígbe abuda lāti ara ohun afipẹ́, lẹ́ jẹ́ ti isoro-bí, irin-bí, ihuwa-bí àtí bẹ́ẹ̀ bẹ́ẹ̀ ló. Nínú àpẹ̀rẹ̀ kẹ́ta oke yíi, asunjala pẹ́ fún 'dídun-bí' aparó: 'ko ẹ́ẹ́'. Àwọn egbe-ode fíjálá sìn aparó jẹ́. Ẹ́ igbẹ́ nìgboro ode, isesí àtí ihuwasi opolopo ẹranko nì kò șa wọn lója rara.

Afọ Onitumò Aloju-lodi nínú Orin Ode Fun Aseye

Bí omi àtí aró, tí kò ẹ́ yà nì igbagbọ́ àtí ẹ̀rọ Yorùbá simi lẹ́ imọ́ isẹ́dà-onibẹ́jì. Meji-meji nì abuda gbogbo isẹ́dà jẹ́; ẹ́yí tí opo ășa Yorùbá sì dúró lẹ́ lórí. Oju àtí odi nì afipẹ́ àwọn abuda onibẹ́jì yíi maa n jẹ́: tibi-tire, takọ-tabo, toké-tilẹ́, ayé àtí ọ̀rún àtí bẹ́ẹ̀ ló. Nìgbà miiran, atọ́ka abuda isẹ́dà-onibẹ́jì lẹ́ fí ipò toju-todi nipa ipò nnkan hàn; bí àpẹ̀rẹ̀, didara-dibajẹ́, ilosiwaju-ifaseyin, didun-kikoro àtí bẹ́ẹ̀ bẹ́ẹ̀ ló.

Ilesanmi (2004) rí ajosepo àarin itumọ́ isẹ́dà-onibẹ́jì bí ifonka-alaisẹyatọ́. Abuda onibẹ́jì nì itumọ́ afọ toju-todi maa n gun lẹ́ nínú ășa Yorùbá. Bí àpẹ̀rẹ̀, orí abuda-onibẹ́jì nì afọ ilò-amì 'eja n bakan'?, ẹ́yí tó dúró fún 'bẹ́ẹ̀ nì' 'bẹ́ẹ̀ kọ́' nínú ășa Yorùbá. 'Eja' dúró fún

'bẹ́ẹ̀ kọ́', tó tumọ́ sí odi; nìgbà tí 'akan' dúró fún 'bẹ́ẹ̀ nì', tó tumọ́ sí ojú. Lóna miiran, a lẹ́ nì afọ onitumọ́ toju-todi pẹ́ 'akọ́ n bábọ́?', ẹ́yí tó tumọ́ sí 'okunrin' tabí 'obinrin'. Ilana ihun ibeeré ló maa n gun lẹ́ lopo igba. Ori abuda isẹ́dà onibẹ́jì yíi nì itumọ́ ajemasa (toju-todi) ti sun jade. Akiyesi yíi nì Chandler (2010, o. i. 1) ẹ́ tó fí nì 'such natural pairs are invariably loaded with cultural significance of good and the bad, the permitted and the forbidden' 'Awon abuda isẹ́dà onibẹ́jì pataki ășa tó nì ẹ́ pẹ̀lú didara àtí idibajẹ́, ohun tí awujo gba laaye àtí eewọ́.' Itumọ́ ohun afipẹ́ amì abuda isẹ́dà onibẹ́jì lẹ́ yàtọ́ nì awujo kan sì omiran. Bí àpẹ̀rẹ̀, 'eja' àtí 'akan' tó tumọ́ sí 'bẹ́ẹ̀ kọ́' àtí 'bẹ́ẹ̀ nì' lẹ́ mọ́ tumọ́ sí bẹ́ẹ̀ nínú ășa ibomiiran.

Awujo koṣkan ló nì itumọ́ otototo pẹ̀lú amì. A rí ijẹ́yọ isori àpẹ̀rẹ̀ itumọ́ toju-todi nínú *Orin Ode Fun Aseye* lawon àpẹ̀rẹ̀ wonyii:

- (i) Torí owó un nì nwón fí n ẹ́ lẹ́ aiyé
iwa l'a ifi i s'ode ọ̀rún (o. i. 44 ilà 170 àtí 171)
- (ii) "È kú iroju" nì ikẹyin "È kú ewu" (o. i. 16 ilà 73)
- (iii) Iwaju t'ẹ́ kojusi
Bẹ́ẹ̀ nì kò nì bajẹ́ laílái
Ehin t'ẹ́ fí silẹ́ yíi dára nì (o. i. 23 ilà 180-163)
- (iv) Odó iyan d'odó elú, baba wa ti lo
Ape iroká wá dape isebẹ́...
Ehin ijobi d'ehin ijawusa
Ehin jeranjeran d'ehin fọggunfọggun...(o. i. 26 ilà 287-291)

Nínú àpẹ̀rẹ̀ akọ́kọ́, owó nì isopo pẹ̀lú ayé; laisi owó, ó soro fún eniyan lāti gbé igbe-aye tó nitumọ́. Pataki owó maa n jẹ́yọ nínú ășa isomoloruko Yorùbá. Idi niyi tí Yorùbá fí n sọ orukọ bí i Olowolayemọ́, Owonikoko, Owonifaari tabí Ajenifuja àtí bẹ́ẹ̀ bẹ́ẹ̀ ló. Nínú ila-isongbe akọ́kọ́, iwa nì a fí n ẹ́ ọ̀rún. Ilepá ọ̀rún yíi nì opo ẹ́sìn dúró lẹ́. Idi si niyi tí Yorùbá fí maa n wí pẹ́ 'iwa lesin'. Lóna miiran, Yorùbá gbagbọ́ nínú gbígba ẹ́san ohun tí ẹ́dà gbelé ayé ẹ́. Yorùbá

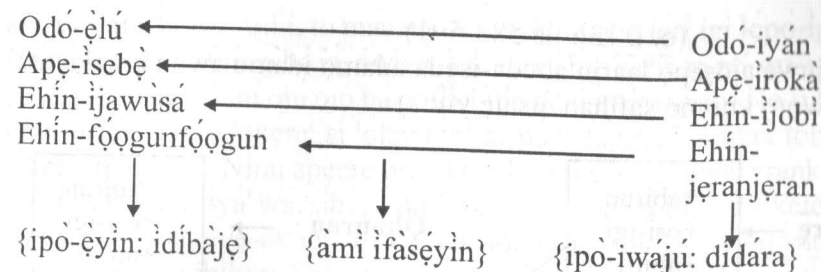
gbàgbò pé, bó ti wù kí èdà lówó tabí olá tó, 'iwa lójú'; nitori pé, ohun ni atubotan gbogbo ohun ti èdà gbélé aye hù niwa. Yorùbá gbàgbò nínú èsan ohun a gbélé aye se tò bẹ́ẹ̀ ti wón fí maa n sọ omọ̀ nì 'Èsan' tabí 'Şesan' lati şamí pé a ó gbéré (èsan) ohun èdà gbélé-aye se lorun. Yorùbá gbàgbò pé 'iwa lẹ̀wà omọ̀ eníyan'. Eni tò lẹ̀wà ara ti kò niwa, kò raye wà; nitori, ewa a maa şì ló lara eni. Iwa ni yoo ku ni ku bi ohun gbogbo bá tán. Itumò toju-tòdì ló jeyo nìbí afọ̀ ijálá yíi. Ibi ijeyo ijálá nìbí oku-şişin ló sì ti jeyo. Ajoşepò igbàgbò ati ero Yorùbá nipa iwa ati orun ló maa n jeyo nínú orin eşe-ifa. Okéwándé (1994, o. i. 34) nì:

E mó şikà laye, tori a ó rorun,
e mó şikà laye, tori a ó rorun o;
bí a bá dé bode, a ó rojó,
bí a bá dé bode, a ó rojó o.

Ajoşepò wà laàarin 'aye' ati 'orun', tí mejéjì sì jẹ toju-tòdì.

Apeere keji n şafihan itumò ipò toju-tòdì (ibanujé-ayò), tò tokasi ipò ibini (ayò) ati ipò iku (ibanujé). Afọ̀ ikini nì a fi şedà afọ̀ yíi. 'E ku iroju' ti Yorùbá maa n kí eni ti oku ku fun tabí ti ofọ̀ şe, ni a n şafọ̀ ikini yíi sí. Eyi toka si opin eníyan laye. Idi niyi ti asunjala fi şaju afọ̀ re. 'E ku ewu' ni Yorùbá maa n kí obi omọ̀ tuntun. Ipò ayò nì eyi şafihan. Itumò toju-tòdì yíi ló tun jeyo nínú apeere keta. 'Iwaju' jẹ odi sí 'eyin'. Eyi nì isopò ati itokasi 'iwaju oku' (igbe-orun); nigba ti 'eyin oku' nì isopò ati itokasi ibi-ipeyinda oku nínú-aye: awon ebi oku. Afọ̀ tò şetokasi ikini nínú aşı Yorùbá nì isori afọ̀ yíi pẹ̀lú.

Apeere afọ̀ ajemotumò toju-tòdì nì a tun fihan nì apeere kerin labẹ̀ isori yíi. Itumò irufe afọ̀ yíi jẹ toju-tòdì tò şafihan ipò ifaseyin lati ipò ilosiwaju. Şe atori laye, tò ba ló siwaju, a tun ló seyin. Oju ati odikeji lawon şapejuwe ipò wonyi tokasi. A le şapejuwe awon ipò yíi pẹ̀lú aworan atoka isale yíi:

Ami ila olori-ofa tò so awon ohun afipe wonyi şafihan pé ajoreyin (lati owó-otun si owó-osi) ni ipò ti awon ohun afipe wà; eyi to kin alaye wa şaju leyin pé itumò toju-tòdì nì amujade itumò isori afọ̀ yíi maa n mu jade.

Afọ̀ Onitumò Ifonka-alaiseyatò nínú Orin Ode Fun Aşeye

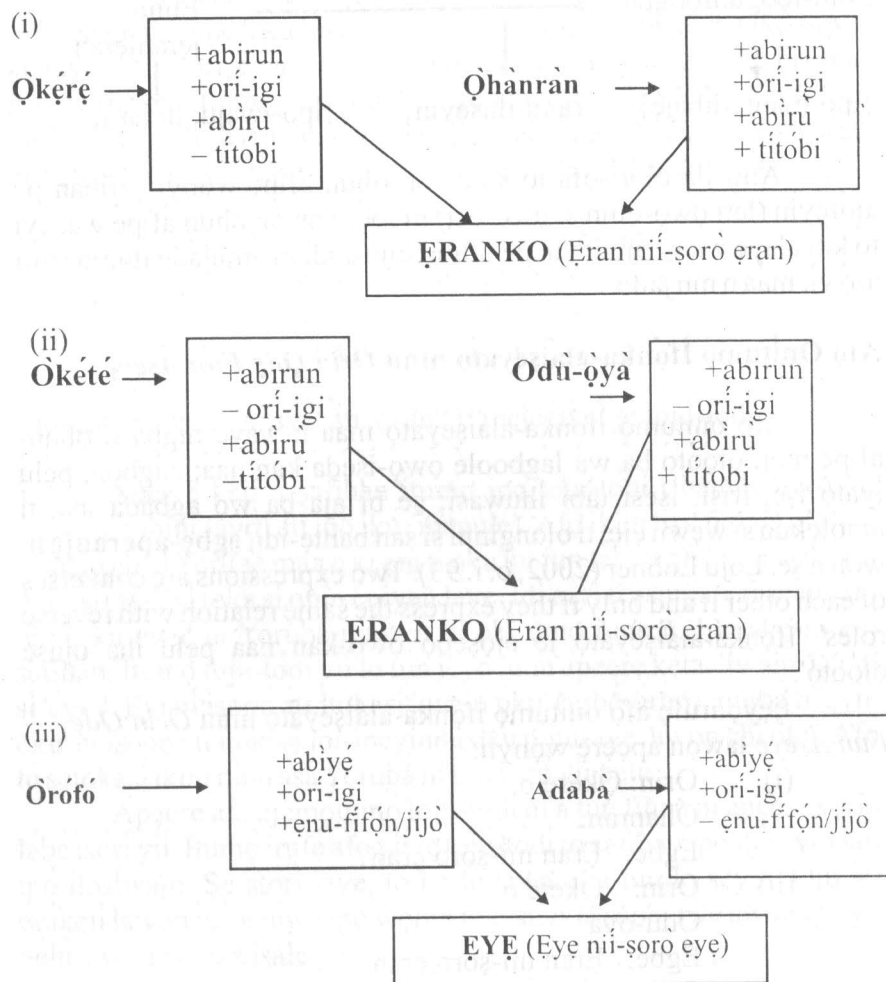
Afọ̀ onitumò ifonka-alaiseyatò maa n waye nigba ti ohun-afipe meji ototo ba wa lagboole owó-işeda kan naa; şugbon, pẹ̀lú iyatò ise, irisi, isesi tabi ihuwasi; şe bi aja ba wo agbada ina, ti amotekun si wewu eje, ti olonginni si şan bante-idi, **egbe-aperanje** ni won n şe. Loju Lobner (2002, o. i. 93) 'Two expressions are converses of each other if and only if they express the same relation with reverse roles' 'Ifonka-alaiseyatò jẹ ajoşepò owó-kan naa pẹ̀lú iha ojuse ototo'.

Ijeyo irufe afọ̀ onitumò ifonka-alaiseyatò nínú Orin Ode Fun Aşeye lawon apeere wonyi:

- (i) Orin: Okere o,
Ohanran.
Egbe: Eran nii-şorò eran
- (ii) Orin: Okete o
Odu-oya
Egbe: Eran nii-şorò eran
- (iii) Orin: Orofo o
Adaba
Egbe: Eiyẹ nii-şorò eiyẹ.

(o. i. 136 ilà 583-591)

Àpẹ̀jùwẹ̀ àjọ̀şepò láàrin àbùdà-işèdà àdámò idámò àwọn ẹ̀ranko àti ẹ̀yẹ wónyí ní mo şafihan nísàlẹ̀ yíi:

Nínú àpẹ̀rẹ̀ àkókó, a rí ijẹ̀yọ̀pọ̀ ọ̀kẹ̀rẹ̀ àti ọ̀hànràn bí ẹ̀ranko

abirun-lára, abirù-nídii, tó maa n ní ibi-àyè ibùgbé lórí igi lópò-igbà. Bí apẹ̀rẹ̀, 'bí itakun o ba ja, ọ̀wọ̀ o le tọ̀kẹ̀rẹ̀'. Eyi şafihan pe, ori-igi lo şo mo ju lo; ayafi, bí oju ojo ba pofiri fun u tabi nipasẹ̀ atijẹ̀ lo fi le di ẹ̀ran-oriile. Iyatọ̀ 'ọ̀kẹ̀rẹ̀' si 'ọ̀hànràn' ni pé "ọ̀hànràn" a maa tóbi ju 'ọ̀kẹ̀rẹ̀' lo ní irisi. Nínú apẹ̀rẹ̀ ọ̀wọ̀ kejì, bí o tilẹ̀ jẹ̀ pé, egbẹ̀ ẹ̀ranko ni 'okete' ati 'Odu-ọ̀yá' wa, sibẹ̀, 'odu-ọ̀yá' maa n tóbi ní irisi ju 'oketé' lo. Ní apẹ̀rẹ̀ keta, ẹ̀yẹ-oko ni 'orofo' ati 'adaba' jẹ; sugbón, wón yatọ̀ ní ihuwasi daayẹ̀ ibikan. Enu 'orofo' a maa jo poro-poro. Idí niyí tí a fi maa n wí pé 'enu orofo ni yó porofo, orofo bimọ̀ mejì, o ní, ilẹ̀ oun kún fọ̀fọ̀'. Èwẹ̀, ẹ̀yẹ̀ adaba ni a mò pẹ̀lú iwapẹ̀lẹ̀. Bí apẹ̀rẹ̀, a rí alopo ihuwasi yíi nínú Bibeli (iwe-ẹ̀sin àwọn ọ̀mọ̀-leyin Kristi), Bibeli Mímọ̀ (2005) "wò ó, mo ran yin lo gẹ̀gẹ̀ bí agutan saarin ikooko, kí eyin kí ó gbón bí ejò, kí ẹ̀ sí jẹ̀ **oniwatutu bí Adaba**". Oju-otọ̀ ní Yorùbá fi wo işesi ati ihuwasi ẹ̀yẹ̀ adaba nìbomiiiran. Bí apẹ̀rẹ̀, Yorùbá rí ẹ̀yẹ̀ adaba bí eyi tó ní iwa 'odada' lówọ̀. Awomọ̀ ihuwasi yíi ni a rí nínú afọ̀ ajẹmowe pé 'Adaba o naani a n kungbẹ̀, ina n jo ẹ̀yẹ̀ fọ̀ lo'. A rí amulo afọ̀ ajẹmọtumọ̀ ifonka-alaişeyatọ̀ bí eyi tó ní awomọ̀ pẹ̀lú afọ̀ ijala. Kii şe bayii nikan, a rí àwọn asunjala bí àwọn tó nimọ̀ atoye ijẹ̀yọ̀pọ̀ àwọn ohun tó ní abudà-işèdà papọ̀; yalà, ní işesi tabi ihuwasi tabi ní irisi-afijo-işèdà.

Amulo afọ̀ onitumọ̀-ifonka-alaişeyatọ̀ tún jẹ̀yọ̀ pẹ̀lú ohun alailemii; nitori abudà işèdà tí pin ohun gbogbo sí ọ̀wọ̀wọ̀; nínú eyi tí a ti le şe awofin sí lati fa itumọ̀ yọ̀ fun iru àwọn ohun işèdà bẹ̀; bí o tilẹ̀ jẹ̀ pé işe, ihuwasi tabi işesi ya wón nipa. Apẹ̀rẹ̀ amulo işori afọ̀ yíi ni a rí nínú *Orin Ode Fun Aşeyẹ̀* pé:

Ike da, owó ike gbé,
Mo şe bí ng ó rí i, ng ó r'ókunrin,
Sesé la aladanu,
Opalamba ọ̀ti eebó fọ̀,
Onigbaunşo kò rí i;
T'ó ba bajẹ̀
Bab'enikan kò rí i f'owó túnşẹ.
 (o. i. 27, ilà 301-307)

Àbúdà ìṣẹ́dà àdámò idibàjẹ́ (dídá, lílà àti fífò) ló pa wón pò; bẹ́ẹ̀ ní ipò idibàjẹ́ wónyí kò ní atunṣe. Itumò ìgunlẹ́ afọ́ okè yíi (t'ò bá bájẹ́, bab'ẹ̀nikan ò rí fowọ́ tunṣe) ló sì jẹ́ asunjálá logun. A tun lẹ́ ṣe agbẹkalẹ́ ìṣàpẹ́juwe àbúdà àjọpín itumò ifonka-aláìṣeyatọ́ láarin ike to dá, sese to lá àti opálambá tó fọ́ pẹ̀lú àwòrán-atọ́ka ìsalẹ́ yíi.

Ohun-ẹ̀lò

Ike

Sese

Opálambá

+ dídá
+ fífò
+ lílà/síṣán

àbúdà àjọpín ìṣẹ́dà

Ibi àti àyẹ́ ijẹ́yọ́ afọ́ yíi ní ìṣòpò-ìṣewẹ́kú itumò; nitorí, níbi ijálá nípa ipẹ̀yínda-ẹ̀dà: iku, ló ti jẹ́yọ́. Èyí ní àṣomọ́ pẹ́, bí ẹ̀dà bá ti kú, atunṣe kò sí mó, 'tò bá bájẹ́, bab'ẹ̀nikan ò rí fowọ́ tunṣe'.

Ìkádíi.

Ìṣẹ́ iwádíi yíi ti fihàn pé, bí a ó bá ṣòwò Ògún, Ajá là á rà. Onímọ́-ìṣowólò-èdè gbọ́dọ́ nímọ́ nípa àwọn ohun ajẹ́máṣá tí afọ́ ṣámulo kò tó lẹ́ ṣetupalẹ́ tó jinlẹ́ nípa afọ́. Ifúnnítumò ló n fun àwọn erojẹ́ ajẹ́mọ́-gírámá àti ajẹ́mọ́-litíresọ́ ní ilò nínú afọ́. Láìsì ìṣewẹ́kú itumò, akukọ́ tí ò lẹ́ kọ́ tabi ẹ́ṣin inu-iwé lásan ní atubọ́tan afọ́ yoo jẹ́. Itumò afọ́ níi ṣe pẹ̀lú níní imọ́ kíkún nípa ilò-amì ajẹ́máṣá tí afọ́ ṣámulo. Lóna miiran, itumò àwọn àmulo ilò àti ohun amì ajẹ́mawo (àṣà) tí afọ́ dá lẹ́ lórí ṣe pataki. Bí apẹ́rẹ́, a tí rí àṣomọ́ itumò tí a lẹ́ ní nínú afọ́ ajẹ́mọ́jaala. Itumò akanlò inu *Orin Ode Fun Aseye* ní a ṣagbẹkalẹ́ itupalẹ́ rẹ́ sí itumò oníde, itumò toju-todì, itumò ifirógbetumò-jade àti ìṣínjẹ́ àti afọ́ itumò ifonka-aláìṣeyatọ́.

Pupọ́ atọ́ka ajẹ́mọ́tumò afọ́ inu ijálá maa n ní ìṣòpò pẹ̀lú ẹranko, igi, àwọn ohun abẹ́mí àti aláilẹ́mí; nitorí imọ́-ajọṣepọ́-gbígbooro tí àwọn ode (asunjálá) ní, ṣe igbẹ́ nìgboro ode. Igúnlẹ́ itumò afọ́-ajẹ́mọ́jaala maa n dá lẹ́ igbagbọ́, ero-bayeṣerí àti imọ́-ero-ìjínlẹ́ Yorùbá.

Àwọn Ìwé Ìtókasi

- Adéoyè, C. L. (1982). *Orúkọ Yorùbá*. Ìbàdàn: University Press Limited.
- Ajàyí, Y. A. (1995). *ỌFỌ (The Yorùbá incantation): A Textlinguistic Analysis*. A Ph.D Thesis submitted to the Department of Linguistics And Nigerian Languages, University of Ilorin, Ilorin.
- Ajàyí, Y. A. (1992/2012). The stylistic significant of focus construction in the ofọ Corpus. Nínú A. Lawal (Olootu.) *Stylistics in theory and practice*. Ilorin: Applied Linguistics Study Group (184-194).
- Ajibádé, G. A. (2012). The Yorùbá oral Artist and their use of word (ọrọ́). Nínú A. Adẹ́jùmọ́ (Olootu.) *Yorùbá: Jónà egbẹ́ onímọ́ ede Yorùbá*. Ìbàdàn: Hakolad Prints. 1 (1), 30-62.
- Ajádí. G. (1997). *Ògúndàré Fọ́yánmu's Iba Olódumàré: A stylistic rhetorical Analysis*. Nínú L. Adébáyọ́ (Olootu.) *Stylistics in theory and practice*. Ilorin: Paragon Books. (205-208).
- Ajuwón, B. (1981a). *Ìrẹ̀mọ́jẹ́ eré Ìṣipà Ode*. Ìbàdàn: University Press.
- Ajuwón, B. (1981b). The Ijalá (Yorùbá Poet). Nínú U. Abalogu, G. Ashiwaju & R. Amadi-Tshiwala (Àwọn Olootu.) *Oral Poetry In Nigeria*. Lagos: Emacon Print Limited. 196-208.
- Awóyalé, Y. (1991). Ifojú Imọ́-ẹ̀dà-èdè-ajẹ́máṣá wo itupalẹ́ ìṣé litíresọ́. Nínú S. Ajewólé (Olootu.) *Laderin: Ìwé atigbàdẹ́gba egbẹ́ akẹ́kọ́ọ́ ijínlẹ́ Yorùbá ti Yunifásitì Ilorin*, Ilorin: Oyes Modern Printers. (3-5 & 32-36).

- Babalolá, A. (1966). *The content and form of Yorùbá Ìjálá*. Ìbàdàn: Clarendon Press.
- Babalolá, A. (1973). *Orin Ode Fun Àseye*. Lagos: Macmillan Nigeria Publishers Limited.
- Babalolá, A. (1982). The delight of Ìjálá. Nínú W. Abimbólá (Oloótú.) *Yorùbá Oral Tradition*. Ilé-Ifè: Ifè African Languages and Literature, series 1 (1) (631-676).
- Bíbélì Mímò (2005). The league Bible. Illinois: Princorp.
- Chandler, C. (2010). Semiotics for Beginners. Retrieved from <http://www.arber.ac.uk/media/documents/s4b/semioa.html>. Accessed on 6/2/2012.
- Finnegan, R. (1977). *Oral Literature in Africa*. Ìbàdàn: Oxford University Press.
- Geoffery, N. & Short, M. (1981). *Style in fiction: A linguistic introduction to English fictional prose*. New York: Longman group Limited.
- Halliday, M. A. K. (1970). *A course in spoken English intonation*. London: Oxford University Press.
- Ilésanmí, T. M. (2004). *Yorùbá orature and literature: A cultural Analysis*. Ilé-Ifè: University Press.
- Lobner, S. (2002). *Understanding Semiotics*. London: Hodder Arnold.
- Òkèwándé, O. T. (1994). Ètò owó-ibodè ní ilẹ̀ Yorùbá: Ọ̀yọ̀ àti Ọ̀gbomọ̀sọ̀ bí apẹẹrẹ. Iṣẹ̀ apilẹ̀kọ̀ ikẹkọ̀-gboyè akọkọ̀ Bẹ̀e tò ẹ̀ ní Èka-ẹ̀kọ̀ Imọ-ẹ̀da-ẹ̀dẹ̀ ati awọn ẹ̀dẹ̀ ilẹ̀ Nàìjíríà, Yunifásitì Ilorin, Ilorin.
- Òkumákindé, O. (2009). Acorrellation of Orí Symbolism in Ifá Thoughts to Human Personality mi Judeo-Christianity. A paper presented at the 23rd European Confrence on African Studies on 26/9/2009 University of Leipzig, Leipzig, Germany.
- Ọlájídé, W. (2012). Orí as destiny among the Yorùbá: some Philosophical and Linguistic clarifications. Nínú A. Adéjùmọ̀ (olóótú) *Yorùbá: Journal of Yorùbá Studies Association of*

- Nigeria*. Ìbàdàn: Hakolad Prints 1 (1), (135-154)
- Ọlágbẹmí, T. (2000). Adébóyè Babalolá: Ọ̀gúnṣàṅà aṣatupalẹ̀ litérẹ̀ṣọ̀ alohun Yorùbá. Nínú *Opegede*. Lagos: Longman (84-93).
- Ọlájúbú, O. (1981). Yorùbá oral poetry: composition and performance. Nínú U. Abalogu, G. Ashiwájú & R. Amadi-Tshiwala (Àwọn Olóótú.) *Oral Poetry in Nigeria*. Lagos: Emacon Print Limited (75-85).
- Yusuf, O. (1995). *Gírámà Yorùbá Akọtun ní Ilàṅà Ìṣípáyá Onídàrọ̀*. Ilorin: OBVEN Publishers.
- Yusuf, O. (1997). *Transformational Generative Grammar: An Introduction*. Ìjẹ̀bú Ọ̀de: Shebiotimọ̀ Publications.